

บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในเรื่องการจัดการความขัดแย้งของชุมชน โดยศึกษาการจัดการความขัดแย้งที่บ้านหนองเต่า หมู่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎีทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบในการศึกษาและนำไปสู่ความเข้าใจ เจาะลึก ปัจจัย ของความขัดแย้งในชุมชนอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนการใช้ระบบคุณค่า กลไกและวิธีการในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน จากหอสมุดกลาง หอสมุดคณะสังคมศาสตร์ หอสมุดคณะมนุษยศาสตร์ หอสมุดคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ตลอดจนเอกสารตำราต่าง ๆ ที่จัดซื้อตามศูนย์หนังสือ เช่น ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ร้านหนังสือสุริวงษ์บุ๊คเซ็นเตอร์ เชียงใหม่ และร้านหนังสือดวงกมล จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

รวมทั้งการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคณาจารย์และผู้มีประสบการณ์ในงานวิจัย นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับงานพัฒนาแนวทางวัฒนธรรมชุมชน ประชาชนชาวบ้าน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านเวทีประชุม การสัมมนาและการฝึกอบรม ทำให้ผู้วิจัยได้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในการทำความเข้าใจกับความขัดแย้งในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะแนวทางที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมชุมชน ที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนด้วยการนำเอาความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการกับความขัดแย้ง

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้ศึกษาเอกสารแนวคิด เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งที่เป็นแนวคิด และเทคนิควิธีการในการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งการเข้ารับการฝึกอบรมกับสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพฯ ตลอดจนการเข้าร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม กับชุมชนต่าง ๆ ของนักพัฒนาภาคเอกชนหลายครั้ง

ศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในชุมชน

ผู้วิจัยเคยเดินทางไปบ้านหนองเต่าครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๓๖ เมื่อครั้งไปร่วมงานอบรมค่ายคุณธรรมของพระธรรมจาริก และหลังจากนั้นก็ไปเยี่ยมเยียนพระธรรมจาริกและชาวบ้านบางคนซึ่งรู้จักกันตั้งแต่การมาครั้งแรก ปีละครั้งสองครั้ง เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยจะต้องเสนอปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อทำวิจัย ได้เดินทางไปบ้านหนองเต่า และได้พบปรากฏการณ์การจัดการความขัดแย้งของชุมชนบ้านหนองเต่า จึงได้เสนอปรากฏการณ์ และพัฒนาเป็นโครงการวิจัยตามลำดับ

เนื่องจากผู้วิจัยเดินทางมาที่นี่หลายครั้ง นอกจากการรู้จักและคุ้นเคยกับพระธรรมจาริกแล้ว ยังรู้จักชาวบ้านที่นี่อีกหลายคน ได้แก่ พระตีจอนิ โอโดเชา พ่อหลวงหม่อเจ๊ะดี จ่อวาลู พุดและแหวะ โอโดเชา บุตรชายพระตีจอนิ โอโดเชา นนอแอชี จ่อวาลู เป็นต้น

ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจ และสังเกตในชุมชนด้วยตนเองในฐานะนักวิจัยหลายครั้ง เช่น การไปร่วมเทศกาลแซะหนีซอโซ เทศกาลลีทีบูโซ (สงกรานต์) เทศกาลหนีซอโซ ซึ่งเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน พิธีกรรมทางศาสนาของอาศรมฯ บ้านหนองเต่า เป็นต้น

การกำหนดแหล่งข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้จะให้ข้อมูล ตามลักษณะของข้อมูลและกิจกรรมดังนี้

1. กลุ่มผู้นำ ผู้อาวุโสในชุมชน ที่สามารถลำดับเหตุการณ์หรือสามารถบอกเล่าประวัติการตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงชุมชนในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนการเปรียบเทียบสภาพความขัดแย้งของชุมชนระหว่างอดีตและปัจจุบัน ทั้งเงื่อนไข ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดความขัดแย้ง พฤติกรรมของบุคคลเมื่อพบความขัดแย้ง ระบบคุณค่า กลไก และวิธีการที่ชุมชนใช้ในการป้องกันความขัดแย้ง และการคลี่คลายความขัดแย้ง

2. กลุ่มคนวัยกลางคนและวัยหนุ่มสาว ในการจัดทำ PRA เพื่อหาข้อมูล

2.1 ลักษณะทางกายภาพของในชุมชน เช่น สถานที่สำคัญ ๆ ในชุมชน และเส้นทางในชุมชน

2.2 ลักษณะทางกายภาพรอบนอกชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน เขตป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ ที่อยู่ในความดูแลของหมู่บ้าน เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพ พื้นที่ทำกิน ลักษณะการใช้ที่ดินทำกิน การครอบครองทรัพยากรของชาวบ้านเป็นต้น

2.3 ข้อมูลเชิงประชากร สัมภาษณ์ครัวเรือน บอกได้ว่าในชุมชนมีกี่ครัวเรือน บ้านเลขที่อะไรบ้าง แต่ละบ้านชื่ออะไร มีลูกกี่คน อายุเท่าใด ฯลฯ

2.4 สถานะทางสังคมของบุคคลในชุมชน ได้แก่ความเป็นเครือญาติ ความสนิทสนม ยศตำแหน่ง การมีกิจกรรมร่วมกัน

3. กลุ่มผู้ขัดแย้ง เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับเงื่อนไข ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดความขัดแย้งในปัจจุบัน พฤติกรรมของบุคคลเมื่อพบความขัดแย้ง

เมื่อกำหนดผู้ให้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยเริ่มจากการพูดคุยกับพระมณเฑียร ธีรจิตโต และพระมานพ สิริมงคล โอติตพระธรรมจาริกประจำอาศรมฯ บ้านหนองเต่า สอบถามประเด็นข้างต้นว่าใครมีคุณสมบัติดังกล่าว ก็ได้รายชื่อมาชุดหนึ่ง สำหรับกลุ่มผู้ชายได้แก่ พระตีจอนิ โอโดเขา พระตีคำเสาร์ โพนิเมอ พระตีจะแฮ นูเกร พระตีที่เม จ่อวาลู พระตีจอละ เนะปอตะ พ่อหลวงหม่อเจ๊ะดี จ่อวาลู แม่หลงสุภา จ่อวาลู ก่อดี พระชูเมะ ฯลฯ สำหรับกลุ่มหนุ่มสาวได้แก่ พฤ โอโดเขา แหวะ โอโดเขา หน่อแอ๊ฮิ จ่อวาลู จันทรจิรา จ่อวาลู จันนี จ่อวาลู ฯลฯ รวมทั้งสามเณรซึ่งเป็นคนบ้านหนองเต่า ได้แก่ สามเณรพะเจ๊ะ จ่อวาลู สามเณรยม ฯลฯ

การกำหนดแหล่งข้อมูล และรายชื่อนอกจากการสอบถามพูดคุยกับพระธรรมจาริกทั้ง 2 ท่านแล้วผู้วิจัยยังได้สอบถามจากชาวบ้านบางคนที่ยังรู้จัก เช่น พฤ โอโดเขา แหวะ โอโดเขา หน่อแอ๊ฮิ จ่อวาลู สามเณรพะเจ๊ะ จ่อวาลู สามเณรยม สามเณรพิทักษ์ ฯลฯ อีกด้วย รวมทั้งการใช้เทคนิคสโนว์บอล จากการพูดคุย ดูว่ามีใครเกี่ยวข้องก็จะกำหนดรายชื่อผู้ให้ข้อมูลอีก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปรวบรวมข้อมูลในชุมชนด้วยตัวเอง โดยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยรู้จักและสนิทสนมกับพระธรรมจาริก อาศรมฯ บ้านหนองเต่าค่อนข้างมาก การเข้าพื้นที่แต่ละครั้งจะให้สถานที่ อาศรมพระธรรมจาริกบ้านหนองเต่าเป็นทั้งที่พักและที่ทำงาน การเข้าไปในชุมชนในฐานะนักวิจัยครั้งแรก (ก่อนหน้านี้เคยเข้าไปร่วมกิจกรรมในชุมชนหลายครั้งแต่มิใช่ในฐานะนักวิจัย) เป็นช่วงเทศกาลหนีโซโซ ซึ่งเป็นพิธีเรียกขวัญของทั้งหมู่บ้านในช่วงเดือนสิงหาคม 2541 พิธีนี้แต่ละครอบครัวจะมีการเรียกขวัญของทุกคนให้กลับมาหมู่บ้าน และมีการมัดมือของสมาชิกภายในบ้าน หลังจากที่ทำพิธีของแต่ละบ้านแล้วเสร็จ สมาชิกในบ้านจะออกไปดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านจนทั่ว

ในช่วงเทศกาลหนีโซโซ ที่ผู้วิจัยเข้าพื้นที่นั้น ช่วงสาย ๆ ของวันทำพิธี เวลาประมาณ 09.00 น. หลังจากแต่ละครอบครัวได้ทำพิธีแล้ว ผู้วิจัยได้ติดตาม พระมณเฑียร ธิรจิตโต และพระมานพ สิริมจฺโล ไปเยี่ยมตามบ้านต่าง ๆ เพื่อดำหัวแต่ละบ้าน เริ่มจากบ้านที่ตั้งอยู่ใกล้อาศรมฯ เวียนไปเรื่อย ๆ หลายสิบหลังคาเรือน จนถึงเวลาพลบค่ำจึงกลับอาศรมฯ การขึ้นเยี่ยมบ้านแต่ละบ้านในช่วงเทศกาลหนีโซโซนี้ ผู้วิจัยได้ถือโอกาสสร้างความคุ้นเคย และสร้างการยอมรับกับชาวบ้านด้วยการแนะนำตัวเองอย่างไม่เป็นทางการ ว่าผู้วิจัยเป็นใครมาจากไหน และมาทำอะไร โดยการนำของพระมณเฑียร ธิรจิตโต และ พระมานพ สิริมจฺโล แต่อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านั้นผู้วิจัยเองก็รู้จักชาวบ้านบางคนในหมู่บ้านบ้างแล้วเช่น พระตีจอนิ โอโดชา พ่อหลวงหม่อเจ๊ะดี จ่อวาลู จอเกลอะ เนะปอเตะ และ หน่อแอชี จ่อวาลู เป็นต้น

หลายครั้งที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน จะหาของไปฝากชาวบ้านเป็นเครื่องแสดงน้ำใจไมตรี เช่น เมื่อต้นปี พ.ศ.2542 ผู้วิจัยได้นำหัวพันธุ์มะระหวาน จากภูมิปัญญาของผู้วิจัยไปให้ผู้ช่วยหม่อเจ๊ะดี จ่อวาลู นำไปปลูกเนื่องจากพื้นที่ที่บ้านหนองเต่าสามารถปลูกมะระหวานได้ดี และชาวบ้านก็นิยมบริโภคเป็นอาหาร ปีที่ผ่านมادت้นมะระหวานในบ้านหนองเต่าตายเกือบหมดหมู่บ้าน หลังจากปลูกแล้ว เมื่อผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้าน สุพา ภรรยาหม่อเจ๊ะดี จะนำมะระหวานทำเป็นอาหารมาถวายผู้วิจัยที่อาศรมฯ เสมอ ซึ่งวิธีนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านได้ดี

บางกรณีผู้วิจัยเองได้สร้างความสัมพันธ์และสนิทสนมกับชาวบ้านด้วยสโนบอลเทคนิค โดยการให้คนในชุมชนที่ผู้วิจัยรู้จักก่อนหน้านี้ ช่วยแนะนำคนในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป ผู้วิจัยจึงรู้จักคนเพิ่มพูนมากขึ้น นอกจากนั้นการเข้ากลุ่มตามเพศและวัย เช่นกลุ่มเยาวชน กลุ่มเด็กในโรงเรียน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้อาวุโส ก็ช่วยสร้างความสัมพันธ์ได้ดี

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยใช้หลายวิธี ได้แก่

2.1 การเดินสำรวจชุมชน

เป็นการเดินสำรวจสภาพทั่วไป ของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ขอ ถีรชัย จ่อวาลู บุตรชายของพ่อหลวงหม่อเจ๊ะดี ให้เดินสำรวจชุมชนร่วมกับนักวิจัยด้วย

2.2 การทำแผนที่ทางกายภาพ

1) แผนที่หมู่บ้านรอบใน หลังจากเดินสำรวจชุมชน และการสัมภาษณ์ ชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ทำให้ผู้วิจัยทราบข้อมูลและเห็นสภาพทั่ว ๆ ไปของชุมชน เพื่อให้ทราบข้อมูลและสภาพทางกายภาพของชุมชนอย่างลึกซึ้งและละเอียดดียิ่งขึ้น เช่น ที่ตั้งของ สถานที่ต่าง ๆ บ้านชาวบ้าน เส้นทางในชุมชน โดยให้สามเณร ซึ่งเป็นคนบ้านหนองเต่า ทั้งหมด 6 รูป มาร่วมกันจัดทำ

2) การทำแผนที่ชุมชนรอบนอก ทำแผนที่รอบนอกของหมู่บ้านให้ครอบคลุมพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน เขตป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ ที่อยู่ในความดูแลของหมู่บ้าน ทำ โดยการแนะนำของพระดีเจอนิ โอโดเฮา และเปรียบเทียบกับแผนที่เดิมซึ่งมีอยู่แล้ว เพื่อทราบ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพ พื้นที่ทำกิน ลักษณะการใช้ที่ดินทำกิน เป็นต้น

2.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ช่วงแรกเป็นการสังเกตข้อมูลทางกายภาพของ ชุมชน สถานที่ต่าง ๆ ของชุมชน ระยะต่อมาผู้วิจัยสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมของ หมู่บ้าน การร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน เช่น เทศกาลหนึ่งขอไข่ เทศกาลสงกรานต์ ฯลฯ

2.4 การสัมภาษณ์

1) ในการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งชุมชนและกลุ่ม คนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอดีตและปัจจุบัน

2) กรณีความขัดแย้งทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์แบบ เจาะลึกหลายบุคคลในหมู่บ้าน ได้แก่ พระธรรมจาริก ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน ฮีโซ แกนนำ เยาวชน และเด็กนักเรียน เพื่อทราบสภาพความขัดแย้ง เงื่อนไขปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อการเกิด ความขัดแย้งในอดีตและปัจจุบัน ระบบคุณค่า กลไกและวิธีการที่ชุมชนใช้จัดการความขัดแย้ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะดำเนินการไปพร้อมกับการเก็บข้อมูล ไม่แยกออกจากกระบวนการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาในแต่ละครั้ง ทำการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ และพิจารณาถึงความพอเพียงและความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกรอบและประเด็นศึกษา หากยังขาดข้อมูลก็ทำการเก็บรวบรวมเพิ่มเติม นอกจากนั้นยังได้ตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลในอีกหลายลักษณะ เช่น การถามซ้ำเมื่อระยะเวลาผ่านไประยะหนึ่งด้วยคำถามเดิม หรือถามซ้ำด้วยประเด็นอื่น รวมทั้งการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่น ๆ ผู้วิจัยดำเนินการดังกล่าวจนกระทั่งได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย